

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı Sorunu

Vahdet ALTUNDAL¹, Kartal SOMUNCU²

Özet

Bu çalışma kapsamında 1980 ile 2013 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret verileri ve bu dönem içinde imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları incelenmiştir. DTÖ'nün, gelişmekte olan ülkelere sağladığı "En çok kayırılan ülke kuralı"nın istisnaları sayesinde ülkelerin, dış ticaret hacimlerinde sağlayabilecekleri bir takım avantajlar bulunmaktadır. Türkiye, kısa vadede BTA'nın sağladığı bu avantajlardan faydalanarak dış ticaret açığında olumlu sonuçlar alabilir.

Anahtar Kelimeler: *Bölgesel ticaret anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları, Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü ve Spagetti Kasesi.*

---

¹ Öğretim Görevlisi, Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Enformatiği.

² Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü.

Abstract

In this study, foreign trade data and free trade agreements of Turkey have been studied during 1980 and 2013. On account of the most favoured nation rule's exceptions provided to the developing countries by World Trade Organization, these countries have several advantages in foreign trade volume. Turkey could make affirmative progress in foreign trade deficit by benefiting from these advantages provided by Bilateral Trade Agreement in short term.

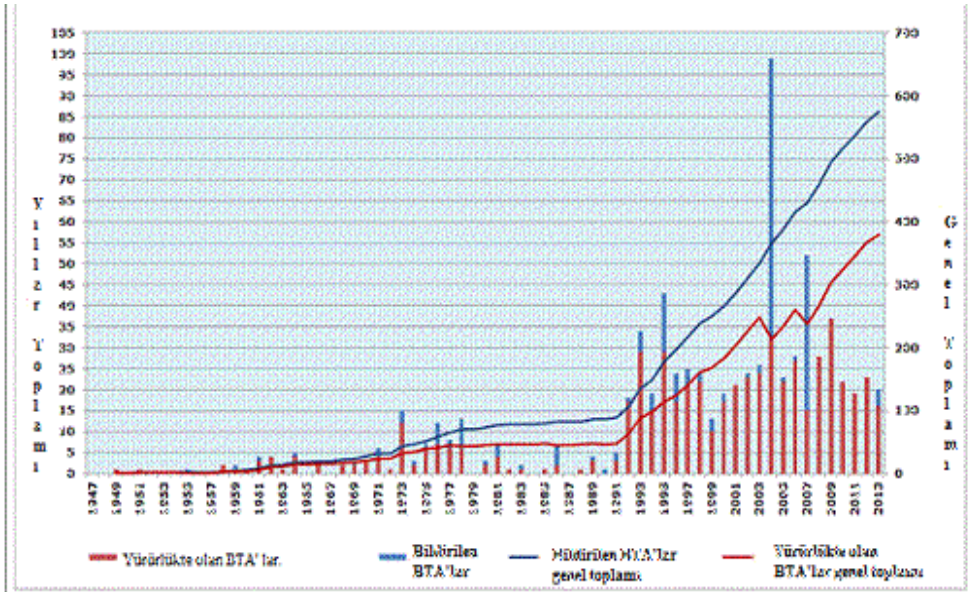
Key Words: *Bilateral trade agreement, free trade agreement, General Agreement on Tariffs and Trade, World Trade Organization and Spaghetti Bowl.*

Giriş

Bölgesel Ticaret Anlaşması (BTA), çoğunlukla aynı coğrafi bölgede yer alan ülkelerin, aralarındaki dış ticaret engellerini kaldırarak, ticareti karşılıklı olarak serbestleştirmeleri durumudur. BTA'lar dört grupta toplanabilir: Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği ve Ortak Pazar (Bakan, Kocağ, 2012).

Tarihte bilinen ilk BTA, M.Ö. XIV. yüzyılda Mısırlı IV. Pharaoh Amenophis ile Kral Alasia arasında imzalanan uluslararası hukuk niteliğindeki metindir. Yapılan bu anlaşma ile Kıbrıslı tacirler, belirli oranda bakır ve ağaç karşılığında, Mısır'da gümrük muafiyetinden yararlanmışlardır (Gençosmanoğlu, 2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kanuni Sultan Süleyman döneminde başta Fransa olmak üzere o günün Avrupa Devletlerine tanınan kapitülasyonlar da BTA'na verilebilecek örnekler arasındadır. Estevadeordal, Shearer ve Suominen (2009)'a göre günümüzde BTA, dış pazarlara girişte önemli bir politika aracı olarak kabul edilmektedir (Akt: Gençosmanoğlu, 2010:1).

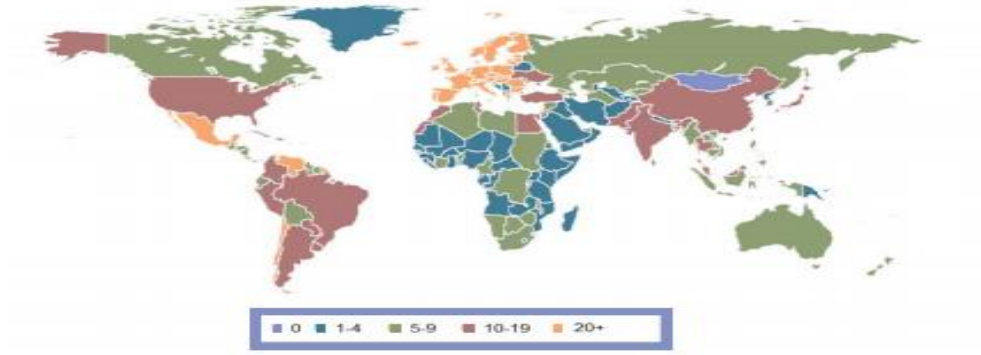
Şekil 1: 1948 – 2013 yılları arasındaki Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Sayısı

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, 2014.

Küreselleşmenin bir avantajı olarak uluslararası ticaretin kolaylaşması ve serbestleşmesi, dış ticarete artışa yol açmış ve ülkeleri birbirlerine yaklaştırmıştır. Küresel ekonomi ile bağlarını güçlendiren ve uluslararası pazarlara giren ülkelerin, girmeyen ülkelere göre daha hızlı büyüdüğü, artan ticaretin ekonomik büyümeyi körüklediği ve fakirliği azalttığı saptanmıştır (Pınar, Boran, Sevinmiş, 2013: 3). Bu nedenlerle ülkeler, son yıllarda oluşan bölgesel veya ikili anlaşmalar içinde yer alarak dünya ticaretinden alacakları payı artırmanın gayreti içerisine girmişlerdir.

Gelişmekte olan ülkelerin BTA'na katılmalarının etkileri, temel olarak statik etkiler ve dinamik etkiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Statik etkiler, bir defalık olan "ticaret yaratma" ve "ticaret saptırma" etkileridir. Dinamik etkiler ise ekonomik entegrasyonların daha uzun dönemli etkilerini ifade etmektedir. En önemli dinamik etkilerinden biri, doğrudan yabancı yatırımları (DYY) teşvik etkisidir. Ekonomik entegrasyon, birliğe üye ülkeler arasında ticareti serbestleştirip piyasa hacmini genişleterek birlik içinde üretimin daha etkin ellede toplanmasına ve bölgeye büyük ölçüde yabancı sermaye yatırımının çekilmesine neden olmaktadır. Ülkeye çekilen bu yabancı yatırımlar, ülkenin ticaret hacminin artmasını ve ticaretten elde ettiği gelirin yükselmesini sağlarken, istihdam yaratarak işsizlik gibi sorunlara da çözüm olmaktadır (Çeştepe ve Mıstaçoğlu, 2010). Küresel krizden sonra gelişmekte olan ülkeler, krizden etkilenmemek ve büyüme hızlarını artırmak için de bir takım anlaşmalara ve bölgesel entegrasyonlara dahil olma çabası içerisine girmişlerdir (Grigorev ve Salikhov, 2009).

Gelişmiş ülkeler ise ürettikleri ileri teknoloji gerektiren ürünlerini satmak, az gelişmiş ülkeler ile ticaret hacimlerini artırmak, ihtiyaç duydukları hammaddeleri özellikle de enerji

Şekil 2: Taraf Ülke Sayısına Göre Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

Kaynak: Kara, 2012.

kaynaklarını en ucuz maliyet ile tedarik etmek, süreklilik ve istikrar sağlamak için bölgesel ticaret anlaşmalarının içerisinde yer almak istemektedirler. Üretimin aksamaması ve maliyetin düşürülerek uluslararası arenada rekabet edilebilmesi, sanayisi gelişmiş ülkeler için oldukça önemlidir. Gelişmiş ülkeler, bu amaçlarla diğer devletlerle ekonomik işbirliğini konu alan bir takım anlaşmalar ve oluşumlar kurmaktadır; veya mevcut olan organizasyonlara yeni üyeleri dahil etmektedirler. Sanayileşmiş ülkelerin bu amaçlar doğrultusunda oluşturdukları BTA'na aşağıdaki örnekler verilebilir:

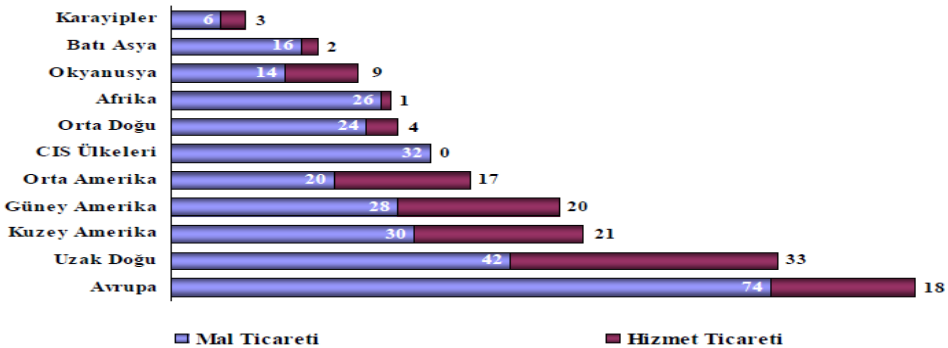
- Avrupa Birliği (AB),
- Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA),
- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA),
- Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC),
- Kuzey Ülkeleri Topluluğu,
- Baltık Gümrük Birliği (Gürsoy, 2012).

Bölgesel ve ikili ticaret anlaşmalarının sayısında 1994 yılından sonra keskin bir artış meydana gelmiştir. Bu dönem, aynı zamanda Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın yerine Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün faaliyete geçtiği dönemdir. Şekil 1'de de görüleceği

üzere 1948 ile 1994 yılları arasında, 144 adet BTA yapılmıştır ve bunların 32 tanesi hala yürürlüktedir. 1994 yılından sonra yapılan BTA'nın sayısı hızla artarak 449'a ulaşmıştır. Temmuz 2013 itibari ile de bunların 379 tanesi hala faaliyetini sürdürmektedir. Mevcut BTA'nın yaklaşık %90'ını Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve kısmi kapsamlı Tercihli Ticaret Anlaşmaları oluştururken, %10'unu ise Gümrük Birlikleri (GB) teşkil etmektedir (DTÖ, 2013).

DTÖ'ne bildirilmiş, yürürlükte olan veya müzakeresi devam eden bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısına bakıldığında, Batı Avrupa ülkeleri ve diğer gelişmiş ülkeler başta olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, daha fazla oluşum içerisinde yer aldığı söylenebilir.

Avrupa Kıtası'nda Avrupa Birliği (AB)'nin ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)'nin bu sürece katkısı oldukça büyüktür. Bu durum, Şekil 2'de net bir şekilde görülmektedir. AB ve EFTA ülkeleri ile Meksika, Venezüela ve Şili'nin üyesi olduğu BTA'nın sayısı 20'den, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Türkiye, Çin, Pakistan, Hindistan ve Güney Amerika ülkelerinin üyesi olduğu BTA'nın sayısı 10'dan fazladır. Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkelerinin üyesi olduğu BTA'nın sayısı ise 1 ile 10 arasında değişmektedir. Kanada ve Avustralya'nın üyesi olduğu BTA'nın sayısı ise 5 ile 9 arasındadır.

Şekil 3: 2010 Yılı İtibariyle BTA'nın Mal ve Hizmet Anlaşmalarına Göre Bölgesel Dağılımı

Kaynak: DTÖ, 2010.

Ülkelerin imzaladığı BTA'nın mal ve hizmet ticareti dağılımı ise Şekil 3'ten de anlaşılabilir gibi tüm bölgelerde, mal ticaretine ilişkin anlaşmaların hizmet ticaretine ilişkin anlaşmalara göre daha fazla olduğu yönündedir. Ancak Karayipler, Batı Asya, Afrika, Orta Doğu ve CIS ülkelerinde hizmet ticareti anlaşmalarının payının, diğer bölgelere göre çok daha az olduğu anlaşılmaktadır.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (Gatt)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle savaş sonrası büyük yıkımlar yaşayan Avrupa ülkeleri, dünyada barışı sürekli kılmak ve bu barışı ekonomik olarak destekleyerek ilişkilerini geliştirmek amacı ile uluslararası ekonomik işbirliğinin sağlanması için çaba göstermişlerdir. Bu çerçevede, ülkelerin iktisadi kalkınma çabalarına yardımcı olmak, uluslararası likidite ve mali güven gibi ihtiyaçlara cevap vermek ve uluslararası ticareti serbestleştirip, artırmak amacı ile 1946 yılında, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, 19 ülkeden oluşan bir hazırlık komitesi ile kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Bu konseyin görevi, dış ticaret, istihdam ve sürekli iyileşen bir ekonomik model üzerinde çalışarak, ülkelerin arasındaki dış ticaret işlemlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli olan hukuki zemini oluşturmak ve ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak üzere "Uluslararası Ticaret Örgütü" (International Trade Organization - ITO)'nün kurulmasıdır. ITO'nün kuruluş müzakereleri devam ederken, belirli mallar üzerinde tarife indirimlerinde bulunmak ve ITO'nün ülkelere onaylanmasına kadar geçecek sürede bu indirimleri uygulamaya koymak amacıyla 23 ülke, 45 bin kalem malın, gümrük tarifelerinde karşılıklı olarak tavizler vererek ve aralarında yaptıkları müzakereler sonucunda Ekim 1947'de Cenevre'de, "geçici" olarak nitelendirilen GATT'ni imzalamışlardır. "General Agreement on Tariffs and Trade" kelimelerinin baş harflerinin bir araya gelmesinden oluşan GATT, yani Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (Gelir İdaresi Başkanlığı GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009:5).

GATT'nın yürürlükte olduğu dönem içinde rekabeti bozucu, ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılması, uluslararası kural ve disiplinlerin daha da iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla sekiz defa, çok taraflı müzakere turu gerçekleştirilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009:5). GATT ile gelen sistem, ticaret pazarlıkları veya görüşmeler (rounds) serileri ile gelişmiştir. İlk round, tarifeler ve indirimlere yoğunlaşmış, daha sonra anti-dumping ve tarife dışı önlemleri de kapsamıştır. Son round olan Uruguay Roundu ise GATT'nın yerini alacak olan (1986-94) DTÖ'nü kurmuştur.

Uzun yıllar boyunca üyesi artarak büyüyen GATT, değişen dünya ekonomisi içinde yeterli olmamaya başlayınca yerine, daha kapsamlı ve işleyişli olarak hazırlanan DTÖ kurulmuş ve 1 Ocak 1995'te GATT'nın yerini almıştır.

Dünya Ticaret Örgütü (Dtö)

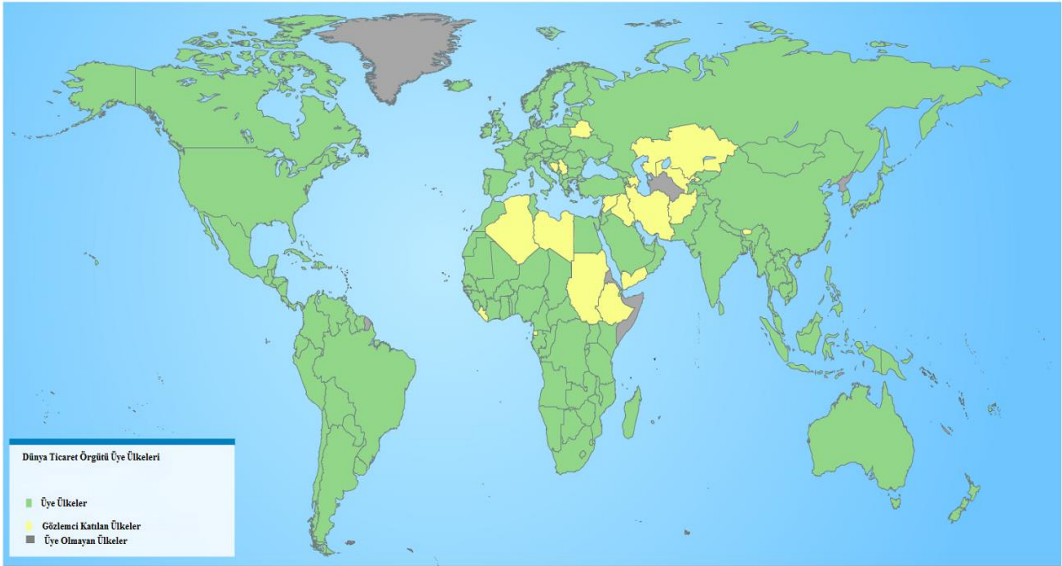
"World Trade Organization" kelimelerinin baş harflerinden oluşan (DTÖ), yani Dünya Ticaret Örgütü, Uruguay Round müzakereleri sonunda, GATT'nın yerini almak üzere oluşturulmuştur. 29 adet çok taraflı hukuki belgeyi/anlaşmayı ve 25 Bakanlar Bildirisini kapsayan, 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te (Fas) imzalanan, Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması ile kurulmuştur. Çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal temeli olan DTÖ, 1 Ocak 1995 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir. DTÖ, özellikle üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü konusundaki kararlılığı ile üye ülkelere güven vermiştir (TC. Dış İşleri Bakanlığı, 2013).

Merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde bulunan DTÖ'nün başlıca faaliyetleri, GATT ve DTÖ anlaşmalarını yürütmek, uluslararası ticarete ilişkin anlaşmazlıkları çözmek, ticaret müzakereleri için forum oluşturmak, ulusal ticaret politikalarını izlemek ve geliştirmekte olan ülkeler için teknik yardım sağlamaktır. Bunun yanı sıra DTÖ, ticaret ve çevre konularını da birbirine bağlamaktadır.

DTÖ'ne katılım, müzakereler yolu ile yapılmaktadır. Bu nedenle katılım süreci, her ülkenin hak ve yükümlülükleri bakımından bir dengenin kurulmasını sağlamaktadır. Aday devletler, üye devletler tarafından kendilerine tanınan ticari ayrıcalıklardan ve öngörülebilir ticari kuralların getirdiği güvencelerden yararlanmaktadırlar. Buna karşılık, katılım müzakereleri çerçevesinde ulusal pazarlarını üye devletlere açmak ve DTÖ kurallarına uyum sağlamak yükümlülüğünü üstlenmektedirler (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2014).

DTÖ'ne üye olan, gözlemci statüsünde katılan ve üye olmayan ülkeler, Şekil 4'te toplu halde görülmektedir. DTÖ'ne üye ülke sayısı kurulduğu yıldan itibaren artarak devam etmektedir. 2013 yılsonu itibari ile DTÖ'ne üye devlet sayısı 159'a ulaşmıştır.

Şekil 4: 2013 Yılı İtibariyle Dünya Ticaret Örgütüne Üye Devletler
Kaynak: DTÖ, 2014.

DTÖ'ne üye olan ülkelerin uymakla yükümlü oldukları kurallar, DTÖ'nün temel ilkeleri ve prensipleri olarak aşağıda verilmiştir. Bu ilkeler, ülkelere, dış ticaret hacimlerini ve dış ticaret açıklarını nasıl azaltabileceklerinin de yolunu göstermesi açısından önemlidir.

Ulusal Muamele Kuralı

Üye ülkelerin, iç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmaması durumudur. Ulusal muamele ilkesi, bir mal, hizmet ve fikri mülkiyet, ülke pazarına girdikten sonra uygulanmaktadır.

En Çok Kayrılan Ülke Kuralı

Üye ülkelerin ticaret ortakları arasında ayırım yapmamasını zorunlu kılmaktadır. Başka bir deyişle, bir üye ülke, herhangi bir ülkeye tanıdığı elverişli bir rejimi koşulsuz olarak DTÖ Anlaşmasına taraf olan ülkelerin tümüne uygulamak zorundadır. Bu kuralın çeşitli istisnaları bulunmaktadır. Bunlar, gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları gibi bölgesel ticaret anlaşmaları ve genel preferanslar sistemi (GPS) gibi gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ) lehine düşük gümrük vergisi alınması veya gümrük vergisinin alınmaması gibi ayrımcı nitelikteki uygulamalar ile anlaşmanın öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler gibi bazı diğer uygulamalardır (Gelir İdaresi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009).

Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi Kuralı

Her üye ülkenin taviz listesinde yer alan oranlar, bağlı oranlar (bound rates) olarak adlandırılmakta ve ülkeler, uygulamada söz konusu oranların üzerine çıkamamaktadırlar. Bir başka deyişle, söz konusu oranlar, o üye ülke bakımından bağlayıcı olmakta ve önemli ticaret ortakları için telafi amacı ile müzakere etmeksizin artırılamamaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009). Uruguay Roundu müzakerelerinin en önemli sonuçlarından biri, ülkelerin taviz listelerini geliştirmeleri ve bağlı oranlar çerçevesinde yapılan ticaretin artmasıdır.

Tarifeler Yoluyla Koruma Kuralı

Ticarette şeffaflığın sağlanmasının en etkin yolu, korumaların tarifeler yolu ile yapılmasıdır. DTÖ, tarife dışı engellerin bazı istisnalar dışında tümüyle yasaklanmasını, tarifelerin de giderek azaltılmasını öngörmektedir. Tarım ürünlerindeki ithalat kısıtlamaları büyük ölçüde tarifelere dönüştürülmüş olup, söz konusu süreç, "tarifikasyon" olarak adlandırılmaktadır. Tarım ürünleri tarifeleri %100 oranında bağlı bulunmaktadır. Böylelikle, ülkeler yapacakları ticaretlerde daha şeffaf ve benzer uygulamalarla eşit şartlara sahip olabileceklerdir (Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2013).

DTÖ'nün temeli, ayırıcı olmama esasına dayanmaktadır. DTÖ, GATT zamanında olduğu gibi, üye ülkelerin gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmalarına gitmelerine olanak tanımaktadır. Başka bir deyişle, birbirlerine, diğer DTÖ ülkelerine nazaran tercihli uygulama yapmalarına izin vermektedir. Bu da "En Çok Kayırılan Ülke" ilkesinin en önemli istisnasını oluşturmaktadır (TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2009). Bu istisna, Türkiye'nin dış ticaret açığı sorununa bir çözüm yolu sunabilir.

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Spagetti Kasesi Yaklaşımı

Dünya genelinde ülkelerin çok sayıda bölgeselleşme girişimi oluşturmaları ve aynı zamanda ülkelerin birden fazla bölgeselleşme girişimleri içinde yer alma çabaları uluslararası ticaret düzeninde karmaşık bir yapı meydana getirmiştir. Bhagwati (1995) bu yapıyı tanımlamak için "spagetti kasesi" (spaghetti bowl) kavramını kullanmıştır. Spagetti kasesi yaklaşımında kase, çok taraflı ticaret sistemini ifade etmektedir. Kasenin içindeki spagettilerin karmaşık görüntüsü ise bölgeselleşme girişimlerinin ulaştığı karmaşık düzeni nitelendirmektedir (Genç ve Berber, 2011). Aşağıda Avrupa, Amerika ve Asya kıtalarının Spagetti Kaseleri anlatılmıştır. Spagetti kaselerinde yer alan ülkeler aralarında gerçekleştirdikleri ortak pazar gibi oluşumlar sayesinde karşılıklı olarak gümrük vergilerini sıfırlama yolu gitmişlerdir. DTÖ'nün

“En Çok Kayrılan Ülke Kuralı”na getirilen bu tür istisnalar sayesinde dış ticaret hacimlerini hızla artırmışlardır.

Avrupa Kıtası Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Spagetti Kasesi

Avrupa kıtası, dünya üzerindeki gelişmiş devletlerin çoğunun bulunduğu, hayat standartları ve yaşam koşulları bakımından dünyada ilk sıralarda gelen ve GSMH bakımından kişi başına düşen milli gelirin, dünya ortalamasının üzerinde olduğu bir bölgedir.

DTÖ'ne bildiri yapılmış ve yürürlüğe girmiş anlaşmaların yaklaşık olarak yarısının gerçekleştiği Avrupa Kıtası, dünyada BTA'nın en çok yapıldığı bölge konumundadır. Merkezi bölgesel kümelenmede en önemli konumda olan AB ve EFTA'dır. Güney-Doğu Avrupa'nın üçüncü bir ticaret grubuna dönüştüğü, bu bölgenin ikili STA'ndan oluşan bir matris haline geldiği ve bu anlaşmaların çoklu anlaşma haline gelmesi için önemli adımların atıldığı bilinmektedir. AB'nin 1 Mayıs 2004 ve 1 Ocak 2007 tarihli genişlemeleri sonucunda 10 ülke daha katılımını gerçekleştirmiştir. Hırvatistan'ın Türkiye ile birlikte AB'ne üyelik müzakereleri ise Ekim 2005'te resmen başlatılmıştır ve 2013 yılında Hırvatistan bu topluluğa katılmıştır. Avrupa'nın en büyük topluluğu olan AB'nin 2014 yılı itibariyle toplam 28 üyesi bulunmaktadır (AB Bakanlığı, 2014).

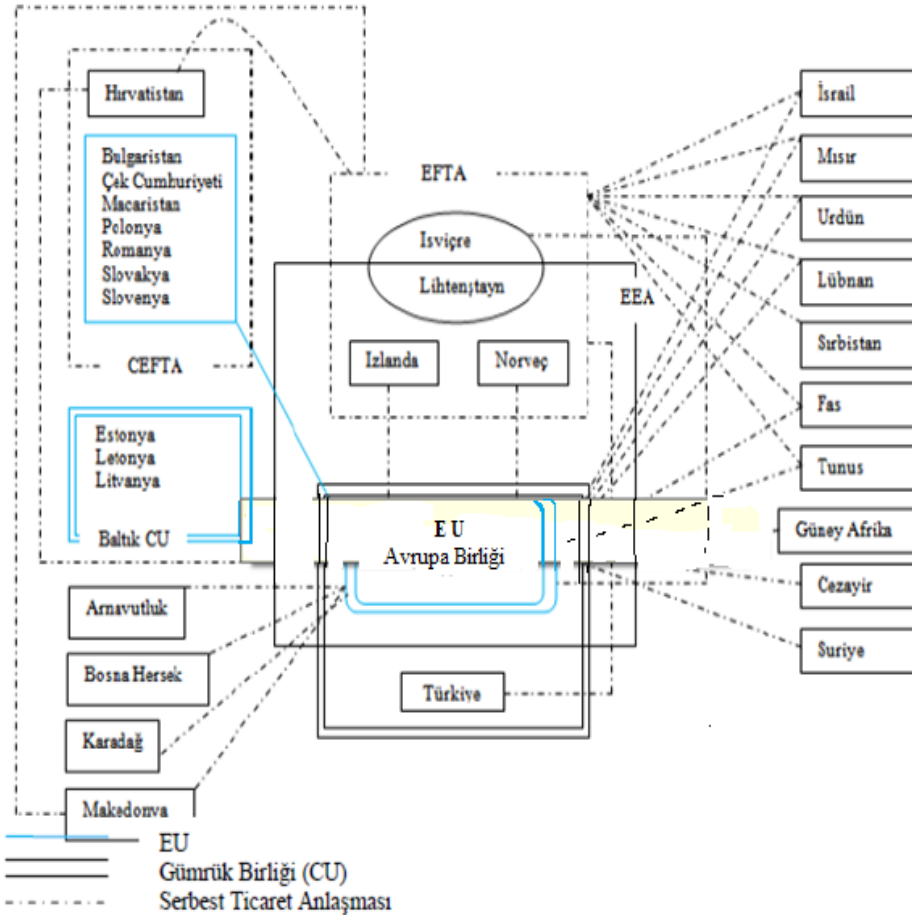
EFTA ise 3 Mayıs 1960 yılında Avrupa Birliği'ne bir alternatif olarak kurulmuş, günümüzde 4 Avrupa ülkesinin üye olduğu bir uluslararası ticaret örgütüdür. Kurucular dahil üyelerinin çoğu EFTA'dan ayrılarak AB'ne girmiştir. Günümüzde EFTA'ya üye ülkeler Norveç, İsviçre, İzlanda ve Lihtenştayn'dır ve merkezi Cenevre'dedir.

AB, coğrafi sınırlarının ötesinde, çoktan başlattığı BTA müzakerelerini genişletmeye odaklanmıştır. Bunlar arasında Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi (GCC) ve bazı Afrika, Karayip ve Pasifik (ACP) ülkeleri yer

almaktadır. Ayrıca AB, Kore ile yaptığı anlaşmayı da karşılıklı parafe etmiştir.

EFTA ülkeleri için Tunus, Kore, Lübnan ve Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) ile STA imzalanmıştır. EFTA ayrıca Tayland, Hindistan ve GCC gibi ülkelerle STA müzakerelerini ya başlatmış ya da başlatmak üzeredir (Gençosmanoğlu, 2010).

Türkiye 1991 yılında, İsrail 1992 yılında, Filistin ve Fas 1999 yılında, Meksika 2001 yılında, Hırvatistan, Makedonya ve Ürdün 2002 yılında, Şili 2004 yılında, Tunus 2005 yılında, Lübnan ve Mısır ise 2007 yılında, EFTA ile ticari ilişkileri başlatmışlar ve devam ettirmektedirler. AB ve EFTA 1 Ocak 1994 yılında kendi aralarında Avrupa Ekonomik Alanı (EEA-European Economic Area) olarak adlandırılan kurumu kurmuşlardır. Bu kurum, EFTA üyesi ülkelerin, Avrupa Birliği'ne girmeden, Avrupa tek pazarına katılmalarına olanak sağlar. Bu kurumda AB üyesi ülkeler ve EFTA üyesi 3 ülke bulunmaktadır. Diğer EFTA üyesi İsviçre, Avrupa Ekonomik Alanı dışında kalmıştır. İsviçre Anayasasının öngördüğü bir halk oylaması sonucunda İsviçre Halkı, bu kuruma katılmayı reddetmiştir. Ancak İsviçre, EEA dışında bazı karşılıklı anlaşmalarla, Avrupa Birliği ile işbirliğini yürütmektedir. Böylece Avrupa kıtasında yapılan ikili serbest ticaret anlaşmaları ve bazı ülkelerin diğer anlaşmalara da üye olması, ülkelerin karşılıklı işbirliği ve anlaşma sayısını artırmıştır. Avrupa kıtasında bulunan bölgesel anlaşmaların durumunu gösteren Spagetti Kasesi, Şekil 5'de gösterilmiştir.

Şekil 5: Avrupa Kıtası Spagetti Kasesi

Kaynak: Genç ve Berber, 2011.

Amerika Kıtası Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Spagetti Kasesi

Dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin de bulunduğu bu coğrafyada Avrupa kıtasında olduğu gibi bir takım STA ve BTA mevcuttur. Bölgenin en büyük ülkeleri olan Amerika, Kanada ve Meksika tarafından oluşturulan ve 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) bölgedeki en önemli BTA konumundadır. Güney Amerika'da ise dünyanın ekonomik hacim bakımından üçüncü sırasındaki

Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) bulunmaktadır. Bölgede, bu tür büyük oluşumların yanı sıra, ülkelerin kendi aralarında imzaladıkları gümrük birliği ve ikili anlaşmalar da mevcuttur.

MERCOSUR, Latin Amerika entegrasyon çabalarının en başarılılarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Şu an itibariyle MERCOSUR, 1 trilyon doları aşan pazar derinliği ve 200 milyonluk nüfusuyla BTA girişimleri için de tüm dünyada üçüncü sırada yer almaktadır. Oluşuma üye olan ülkeler ise Brezilya, Arjantin, Uruguay, Paraguay ve Venezuela'dır. Güney Amerika'nın en etkili ortak pazar girişimi olarak da anılmaktadır (Kara, 2012).

Bölgede imzalanan ve yürürlüğe konulan BTA sayesinde 2013 yılının sonuna gelindiğinde, bu bölgedeki ticaretin yaklaşık olarak %75'inin vergisiz bir şekilde yapılacağı yönünde tahminler yapılmaktadır. Bölgenin coğrafi yapısına ve imzalanan anlaşmalara bağlı olarak BTA, bu bölgedeki ülkelerin ihracatının önemli bir kısmını kapsamaktadır. Meksika ve Şili'nin ithalatının %70'inden fazlası BTA bünyesinde gerçekleşmektedir. ABD, Meksika ve Kanada gibi ülkelerin ise ihracat oranı %30'u geçmektedir (İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2012).

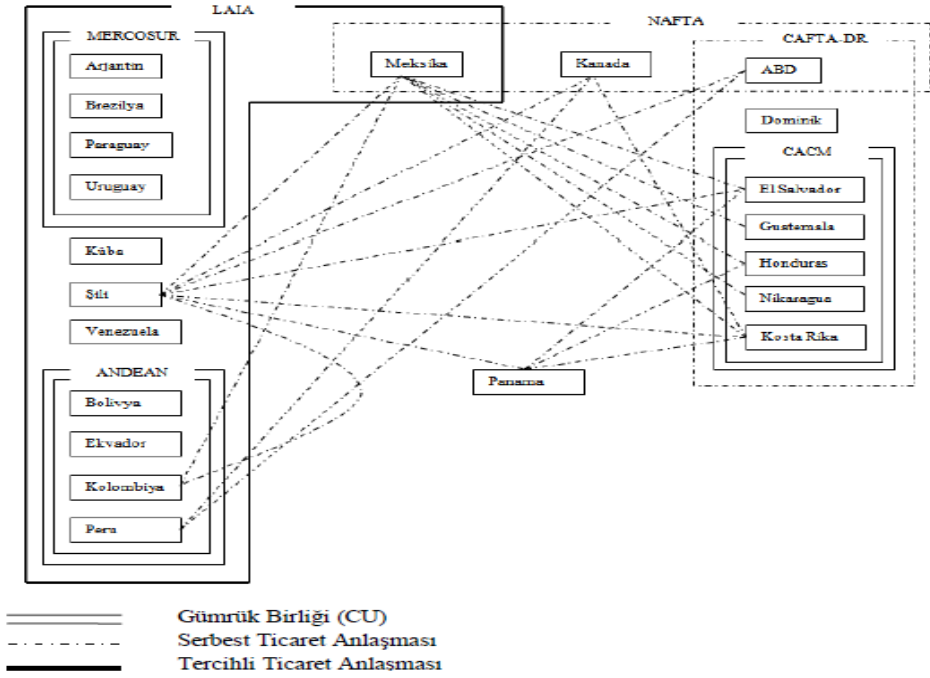
Bölgedeki BTA açısından, özellikle 2005-2006 döneminde oldukça aktif olan ABD, Orta Amerika'nın yanı sıra Orta Doğu, Afrika ve Asya-Pasifik ülkeleri ile yaptığı müzakereler sonucunda birçok anlaşmayı güvence altına almış ve bu bölgelerle bağlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Diğer iki NAFTA üyesi olan Kanada ve Meksika, diğer bölgelerle önemli ticaret anlaşmaları yapmıştır. Amerika'nın güneyinde Panama, Peru, Kolombiya, Ekvator, Venezüela ve Şili ikili bazda bölgesel entegrasyon ağını genişletmek üzere bölge içinde ve diğer bölgelerde çalışmalar yapmaktadır. Bölgesel entegrasyon grubu olarak MERCOSUR, Hindistan, İsrail, Mısır, Fas ve SACU ile STA oluşturmak üzere çerçeve anlaşmalar imzaladıktan sonra ise Güney Kore ile ortak bir STA yapılabilirliğini gözden geçirmektedirler (Gençosmanoğlu, 2010).

Amerika Kıtası'nda, ABD'nin oluşturduğu bir diğer bölgeselleşme faaliyeti, Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (CAFTA - Central America Free Trade Agreement)'dir. ABD'nin, 5 Orta Amerika ülkesi (Kosta Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua) ve Dominik Cumhuriyeti'yle yaptığı CAFTA'nın yürürlüğe girmesiyle ABD'nin bu ülkelere ihraç ettiği sanayi ürünlerinin %80'inin gümrük vergisinin sıfırlanması planlanmaktadır. Kalan yüzde 20'lik bölümün sıfırlanması için ise 10 yıllık bir kademeli geçiş süresi öngörülmektedir. Bir blok halinde değerlendirildiğinde bu beş ülke, Orta Amerika ülkeleri arasında Meksika'dan sonra ABD için ticaret hacmi bakımından ikinci sırada gelmektedir (Bhagwati, 2004).

Bölgede kurulan diğer bir ortaklık anlaşması ise ANDEAN'dır. Bu oluşum Bolivya, Kolombiya, Ekvador ve Peru olarak Güney Amerika ülkelerinden oluşan bir gümrük birliğidir. 1969 yılında Cartagena Anlaşması'nın imzalanması ile ortaya çıkmış ve 1996 yılına kadar And Pakti olarak anılmıştır. Oluşumun, Venezüela dahil olmak üzere Gayri Safi Yurtiçi Hasılası, 2005 yılında 745,3 milyar ABD doları tutarında olup, 4.700.000 kilometrekarelik bir alanda yaşayan 98 milyon nüfusu kapsar. Ama Venezuela 2006 yılında, üyesi olduğu bu gruptan çıkmasına rağmen Venezüella hariç 2014 yılı sonunda 1 Trilyon Amerikan Dolarının üzerinde GSYİH tahmin edilmektedir. Amerika Kıtası'nda gerçekleştirilen tüm BTA, Şekil 6'daki Spagetti Kasesi'nde toplu olarak gösterilmiştir.

Şekil 6: Amerika Kıtası Spagetti Kasesi

Kaynak: Genç ve Berber, 2011.

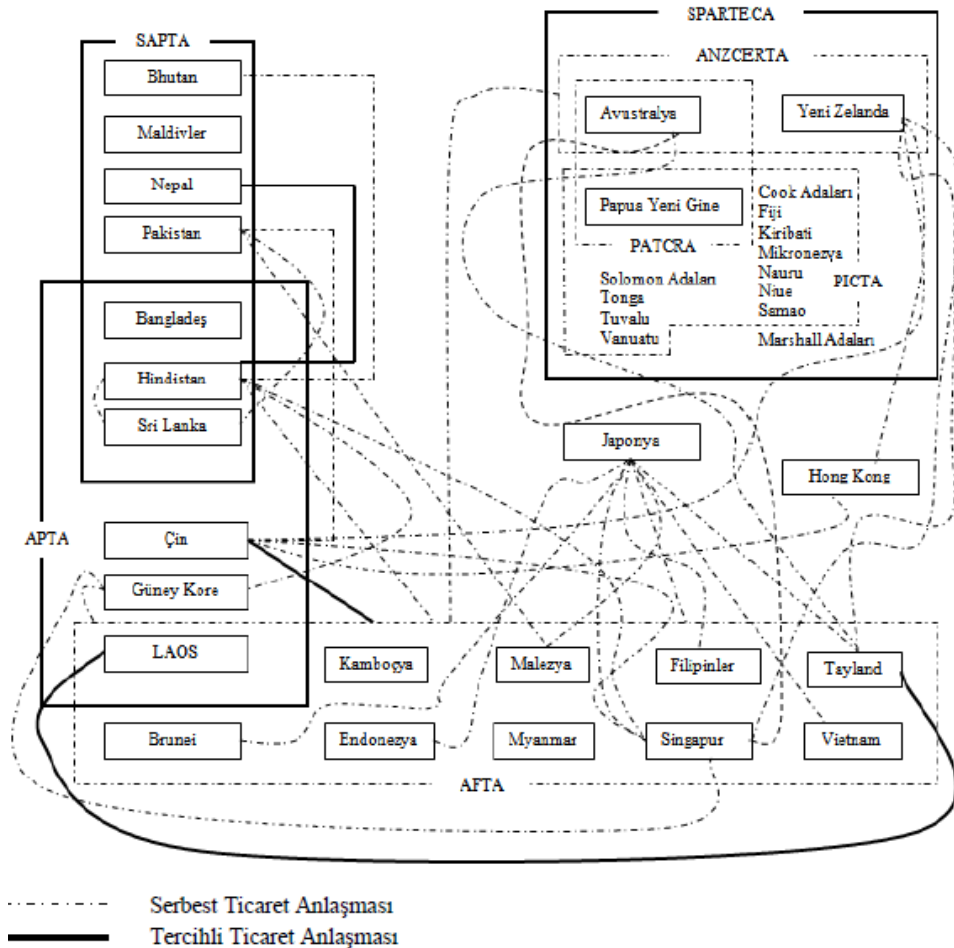
Asya – Pasifik Bölgesi Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Spagetti Kasesi

Asya-Pasifik Bölgesi, özellikle 1990 yılından sonra ticaretin yoğunlaştığı bölgelerin başında gelmektedir. Japonya, Çin, Hindistan, Singapur, Endonezya, Malezya gibi nüfusun yoğun olduğu ve iş gücü maliyetinin dünya üzerinde en düşük olduğu ülkeler de yine bu bölgede yer almaktadır. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren dünya ekonomisi üzerinde etkin olmaya başlayan ve her geçen yıl dünya ekonomisindeki hacmi artan bölge ülkeleri ile diğer dünya ülkeleri arasında karşılıklı veya bölgesel siyasi, sosyal ve ekonomik anlaşmalar yapılmaktadır. 1980’li yıllardan 2000 yılına kadar geçen sürede sayıları en fazla onu bulan anlaşmalar, küresel krizin başladığı 2007 yılında 102’ye kadar çıkmıştır (Dean, Wignaraja, 2007).

Bölgenin en etkin oluşumu olan ASEAN, 8 Ağustos 1967’de Bangkok’ta Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur’un

katılımı ile kurulmuştur. Bruney 1984 yılında, Vietnam 1995'te, Lao PDR ve Birmanya 1997'de ve Kamboçya 1999'da örgüte dahil olmuştur. 4,5 milyon kilometrekareye yayılan ASEAN bölgesinin toplam nüfusu 500 milyon civarındadır. (Gençosmanoğlu, 2010).

Son on yıl içinde Çin ve Japonya'nın bölgeselleşme hareketlerine daha yoğun katılmaları, Asya için bölgeselleşme trendini artırmıştır. Bu süreçte diğer Asya ülkelerinin, Çin, Japonya ve bölgedeki diğer ülkeler ile yaptıkları ikili STA, bölgedeki ticaret düzenini daha da yoğunlaştırmıştır.

Şekil 7: Asya-Pasifik Bölgesi Spagetti Kasesi

Kaynak: Genç ve Berber, 2011.

Bölgede kurulmuş olan Asya Kalkınma Bankası (ASDB)'da oldukça etkin ve önemli bir kurumdur. 1966 yılında kurulan bankanın amacı, belli başlı projeler için kredi sağlayarak Asya ve Uzak Doğu'daki işbirliğini ve ekonomik kalkınmayı geliştirmektir. Bir ülkenin Asya Kalkınma Bankası'na (ASDB) üye olabilmesi için ya Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCAP)'ın belirlediği coğrafi sınırlar içinde yer alması (bölge-içi üye), ya da bu sınırlar dışında kalan Birleşmiş Milletler üyesi gelişmiş bir ülke olması gerekmektedir. Bankanın, günümüzde yaklaşık olarak 55 üyesi bulunmaktadır ve bu ülkelerin 40'a yakını bölge içi olup 20'ye yakını da bölge dışı ülkelere oluşturmaktadır. Bölgede bulunan diğer benzeri kuruluşlar ise şunlardır: ESCAP, ACU, ACMECS, ACD, BFA, AMED, FEALAC vs. dir (Küçükkoçaoğlu, 2007). Asya-Pasifik Bölgesi'nde gerçekleştirilen BTA'dan oluşan Spagetti Kasesi, Şekil 7'de gösterilmiştir.

Afrika ve Orta Doğu Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Spagetti Kasesi

Afrika Kıtası'ndaki bölgeselleşmenin, genellikle coğrafi komşular arasında gerçekleştiği ve ekonomik entegrasyon yoluyla politik işbirliğin sağlanması amacına dayandığı görülmektedir. Bu anlamda Afrika, geleneksel BTA için en güzel örneği oluşturmaktadır. Çoğu anlaşma, iddialı hedefleri içermektedir. Ancak, bölge içindeki ticaretin düşük düzeyde olması, anlaşmaların istenilen düzeyde uygulanmaması, ülkelerin birden fazla anlaşmaya taraf olması ve bölgedeki BTA'nın politik gelişmelere endekslenmesi bölgesel ekonomik işbirliğinin zayıf olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Afrika Kıtası'nda çok sayıda bölgesel işbirliği yapan gruplar ortaya çıkmasına rağmen, bunlardan uzun süre yürürlükte kalan ve başarılı olanlarının sayısı oldukça azdır. Başarılı olan birleşmeler şu şekilde sıralanabilir: Magreb Arap Birliği (UMA), Merkezi Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECWAS), Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU), Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO), Afrika Birliği (AU), Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Örgütü (GCC) (Gürsoy, 2012).

Coğrafi Bölge Esasına Dayanmayan Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

Bölgesel birleşmelerin ortak özellikleri, belirli bir coğrafi bölgede faaliyete geçirilmesi veya belirli bir coğrafi bölge ile sınırlı olmasıdır. Coğrafi bölge esasına dayanmayan BTA'lar ise belirli bir sınır veya coğrafyadan öte belirli bir amaç doğrultusunda toplanmaları ve dünya üzerinde farklı bölgelerden ülkelerin bir araya gelerek oluşturdukları, ortak bir hareket olmalarıdır. Bu birleşmeler çerçevesinde bir araya gelen devletler, ekonomik kalkınma ve büyümenin yanı sıra güvenlik, sağlık, toplumsal ve kültürel iş birliği yapmak için kurulmuşlardır.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC), İslam Konferansı Örgütü (OIC), Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) gibi BTA, coğrafi bölge esasına dayanmayan BTA'na örnek olarak verilebilir. Bunun yanı sıra ekonomik kalkınmaya yardımcı olmak amacıyla 1945 yılında kurulan Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'da bu tür kuruluşlar arasında yer almaktadır (Dış İşleri Bakanlığı, 2014).

DTÖ'ne yaklaşık 160 ülke, OECD'ye 34 ülke üyedir. Bunların 30'u Dünya Bankası tarafından yüksek gelirli ülkeler olarak belirlenmiştir. İslam Konferansı Örgütü ise 57 üye ve 5 gözlemci devlet tarafından oluşturulmaktadır. Bu oluşumlardaki üye devlet sayıları, belirli bir coğrafi sınıra göre yapılmış olan bölgesel anlaşmalar ile kıyaslandığında, daha fazladır.

Türkiye'de Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu ilk yıllarından itibaren, ihtiyaç duyduğu kalkınma sanayisi ve bunu finanse edecek sermaye ve iş gücü için çalışmalar yapmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın meydana getirdiği olumsuz ekonomik etkiler, büyük ölçüde hissedilmektedir. Ulaştırma ve haberleşme gibi alt yapıların eksikliği, sermaye birikiminin yetersizliği ve uzman işgücünün yokluğu ülkenin dış ticaretini de bu koşullar altında şekillendirmiştir. Uygulanacak

olan ekonomi politikalarında ilk olarak liberal fikirler öne çıksa da, bu politikalardan arzu edilen sonuçlar alınmamıştır. Gümrük tarifelerini değiştirme serbestisinin 1929'da kazanılması ile sonraki yıllarda daha çok devlet ağırlıklı dış ticaret politikalarının benimsendiği ve uygulandığı görülmektedir. Türkiye'de 1960'lı yıllardan itibaren ithal ikameci sanayileşme politikası daha da yoğun olarak benimsemiştir.

Uygulanan kur politikaları sonucunda, yurtiçi fiyatları, yurt dışı fiyat artışlarının daha da üzerinde gerçekleşmiş, miktar kısıtlamaları ve ithal yasakları gibi politikalar, Türkiye'nin ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yıllarda gerek dünyadaki mevcut oluşumların henüz yaygınlaşmaması gerekse politik bazı nedenlerden dolayı Türkiye, yeteri kadar bölgeselleşme ve karşılıklı ticaret anlaşmalarının içerisinde yer alamamıştır (Savrul, Özel, Kılıç, 2013).

Türkiye 1963 yılında, AET ile Ankara Anlaşması olarak bilinen bir ortaklık anlaşması imzalamıştır. Anlaşma, Türkiye'nin AB Ortak Pazarı'na, kurulacak bir gümrük birliği aracılığı ile kademeli olarak katılımı için aşağıda belirtilen üç aşamayı öngörmektedir:

- Hazırlık aşaması (1964–1972),
- Geçiş Aşaması (1973–1995),
- Nihai aşama (1996'dan tam ekonomik entegrasyona kadar).

Hazırlık aşamasının sonuna gelindiğinde, iki taraf arasında gümrük vergilerinin kaldırılmasını amaçlayan bir Ek Protokol benimsenmiştir. Bu ek protokole göre AB, Türk kökenli sanayi malları üzerindeki gümrük vergilerini geçiş döneminin en başından itibaren kaldırırken, Türkiye'nin AB sanayi malları üzerindeki gümrük vergilerini kaldırması, kademeli olarak gerçekleşmiştir. Geçiş döneminin tamamlanmasından sonra Gümrük Birliği Kararı kabul edilerek, Türkiye, AB sanayi mallarına uygulanan gümrük vergilerini kaldırmıştır. Karar 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Erişim Tarihi: 31/05/2014).

Uluslararası piyasalarda 1970'li yıllarda meydana gelen daralmadan dolayı, ülkede dış ticaret olumsuz yönde etkilenmiş ve döviz darboğazının aşılabilmesi amacıyla ekonomide köklü değişikliklere gidilmiştir. Türkiye'de 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları ile ithal ikamesi politikası terk edilerek, ihracata yönelik olan sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmış ve böylece dış ticaret daha serbestleşmiştir.

Dış ticaretin önündeki doğrudan ve dolaylı engellerin kaldırılması için 1980 - 1990 yılları arasında uygulanan politikalara, 1989'da finansal serbestleşmeye yönelik olarak uygulanan ekonomi politikaları da eşlik etmeye başlamıştır. 1996'da Gümrük Birliği'ne üye olunması ile Türkiye'nin dış ticaretinin küresel boyuta taşındığı görülmektedir (Savrul, Özel, Kılıç, 2013). Türkiye, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren dünyadaki bölgesel ticaret anlaşmalarına dahil olmaya başlamış ve bazı ülkeler ile de karşılıklı anlaşmalar imzalamıştır.

Türkiye'nin Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar

Türkiye, coğrafi yakınlığın da verdiği avantaj sayesinde AB ülkeleri ile oldukça yoğun bir ticari ilişki içerisinde. Türkiye, AB ile imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması ve tam üyelik için başvurusunun yanı sıra, sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle komşusu olan ülkeler ve diğer dünya ülkeleri ile de işbirliği yapmak zorundadır. Yapılacak olan işbirliği katma değeri yüksek ve istihdamı artıran, karşılıklı olarak refah seviyesini yükselten, bölge ülkelerinin sahip oldukları potansiyellerini değerlendirmeyi amaçlayan, projelere ve benzeri çalışmalara yönelik olmalıdır. Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar Tablo 1'de verilmiştir.

Bu kuruluşlar, sosyal, siyasi, askeri, teknik ve sportif amaçlar için kurulmuş olsalar da kendi içlerinde ekonomilerini geliştirmek ve kalkınmayı hızlandırmak için ekonomik birimleri ve örgütleri bulunmaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde bu tür kuruluşlar, ülkelerin ilişkilerini geliştirmeleri ve karşılıklı anlaşmalar yapmaları için zemin hazırlamaktadır. Bu tür kuruluşlara üye olarak, kuruluşların

standartlarında kararlar alıp uygulayan ülkeler, yabancı yatırımcılar için güven vermekte ve ülkeye yabancı sermayenin gelerek yatırım yapması için avantaj sağlamaktadırlar. Bunun yanı sıra ülkelerin tanıtılması ile turizm gelirleri artmakta ve ülkeye döviz girişi sağlanmaktadır. Bu döviz girişi ile ülkeler, döviz rezervlerini artırarak, dış ticaretlerine katkıda bulunmaktadır.

Tablo 1: Türkiye'nin Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar

Üyesi Olduğu Kuruluş	Üyelik Durumu	Üye Olduğu Yıl
Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU)	Kurucu üye	1866
Dünya Posta Birliği (UPU)	Kurucu üye	1875
Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC)	Üye	1911
Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA)	Üye	1923
Birleşmiş Milletler (UN)	Kurucu üye	1945
Uluslararası Para Fonu (IMF)	Üye	1947
Dünya Bankası (WB)	Üye	1947
Avrupa Yayın Birliği (EBU)	Kurucu üye (TRT)	1950
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)	Üye	1952
Interpol	Üye	1954
Avrupa Sivil Havacılık Konferansı (ECAC)	Kurucu üye	1955
Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)	Üye	1958
Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)	Üye	1960
Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA)	Üye	1962
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	Kurucu üye	1969
Avrupa Konseyi (COE)	Kurucu üye	1973
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE)	Üye	1973
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)	Kurucu Üye	1985
Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (BSEC)	Kurucu Üye	1992
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)	Üye	1995
D-8 (D-8)	Kurucu Üye	1997
Avrupa Birliği (EU)	Aday	1999
Avrupa Patent Ofisi (EPO)	Üye	2000
Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)	Kurucu Üye	2001
Türk Konseyi	Kurucu üye	2009
Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı	Kurucu Üye	2013
Avrupa Ragbi Federasyonları Birliği (FIRA)	Üye	2013
Arap Birliği (AU)	Gözlemci	---
Afrika Birliği (AU)	Gözlemci	---
Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)	Gözlemci	---
Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü (ETSI)	Üye	---

Kaynak: TC. Ekonomi Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2014.

Türkiye'nin Üyesi Olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye'nin, Avrupa Birliği (AB) ile arasındaki Gümrük Birliği ilişkisi uyarınca, AB'nin Ortak Ticaret Politikasını ve üçüncü ülkelere yönelik AB'nin tercihli ticaret sistemini üstlenme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yönüyle Türkiye, gerek uluslararası ticaretteki STA ağları oluşturma eğilimine paralel olarak gerekse Gümrük Birliği çerçevesinde AB'nin BTA imzaladığı ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı olarak benzer anlaşmalar yapmaktadır (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Gümrük Birliği, taraf ülkeler arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her tür eş etkili tedbirin kaldırılarak ve ayrıca birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı ve malların serbest dolaşımını esas alan bir ekonomik entegrasyon modelidir. Bu bağlamda bakıldığında STA, çevre ülkelerle dış ticaretin artarak geliştirilmesi; ihracatçıların dış piyasalarda, başta AB ülkelerinin işletmeleri olmak üzere, rakipleri ile eşit şartlar altında rekabet edebilmesinin temini; karşılıklı yatırımların ve müşterek teşebbüslerle ülkenin uluslararası rekabet gücünün artırılması bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin, AB tarafından imzalanmış STA'nın içeriğini aynen kabul etme yükümlülüğü bulunmamaktadır (T.C.Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Tablo 2: Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları

Ülkeler	Anlaşmanın İmzalandığı Tarih	Anlaşmanın Yürürlüğe Girdiği Tarih
1 EFTA	10.12.1991	01.04.1992
2 İsrail	14.03.1996	01.05.1997
3 Makedonya	07.09.1999	01.09.2000
4 Hırvatistan	13.03.2002	01.07.2003 (01.07.2013 AB Üyesi oldu)
5 Bosna Hersek	03.07.2002	01.07.2003
6 Filistin	20.07.2004	01.06.2005

7	Tunus	25.11.2004	01.07.2005
8	Fas	07.04.2004	01.01.2006
9	Suriye	22.12.2004	01.01.2007(06.12.2011'de Askıya alındı)
10	Mısır	27.12.2005	01.03.2007
11	Arnavutluk	22.12.2006	01.05.2008
12	Gürcistan	21.11.2007	01.11.2008
13	Karadağ	26.11.2008	01.03.2010
14	Sırbistan	01.06.2009	01.09.2010
15	Şili	14.07.2009	01.03.2011
16	Ürdün	01.12.2009	01.03.2011
17	Lübnan	14.07.2009	01.05.2013
18	Morityus	09.09.2011	01.05.2013
19	Güney Kore	01.08.2012	01.05.2013
20	Malezya	17.04.2014	Yürürlüğe Girmedi.

Kaynak: TC. Ekonomi Bakanlığı, 2014.

Türkiye, bugüne kadar 30'un üzerinde STA imzalamıştır; fakat, 11 tane ülkenin AB'ne girmesi nedeni ile bunlardan bir kısmını feshetmek durumunda kalmıştır. Günümüzde ise 20 adet STA yürürlükte bulunmaktadır. Tablo 2'de, imzalanan STA, tarafları ve hangi tarihte imzalanarak yürürlüğe girdiği görülmektedir.

Türkiye'nin Müzakere Süreci Devam Eden Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye, AB'nin tercihli ticaret anlaşması akdettiği ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar imzalamaktadır. Türkiye'nin hali hazırda 14 ülke veya ülke grubu ile STA müzakereleri devam etmektedir. Müzakere süreci devam eden bu ülkeler: Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Japonya, Singapur, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya,

MERCOSUR, Faroe Adaları ve Peru'dur (TC. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2014).

Ayrıca Türkiye, ABD, Kanada, Tayland, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Orta Amerika Topluluğu, Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri, Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile de STA müzakerelerine başlamıştır.

Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri

Türkiye'nin 1980 ile 2013 yılları arasındaki dış ticaret verileri üç ayrı bölüme ayrılarak incelendiğinde ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 1980 ile STA sayısının hızla artmaya başladığı 1991 yılları arasındaki 12 yıllık zaman diliminde, Türkiye'nin dış ticaret hacminin %220 arttığı, buna karşın ihracatın ithalatı karşılama oranının ise ortalama %64,15 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, 24 Ocak Kararları ile Türkiye'nin ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasını 1980 yılında terk edip yerine ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçiş yapmasıdır.

1992'den 2002 yılına kadar geçen 11 yıllık süreçte, dış ticaret hacmi %153 artmasına karşın, ihracatın ithalatı karşılama oranı %62,07'de kalmıştır. 1990'lı yıllar, Türkiye'de terörün tırmanışa geçtiği, dünyada ise yeni BTA'nın ve ekonomik entegrasyonların hızla artmasına karşın Türkiye'nin bu sürece ayak uydurmakta geciktiği bir dönem olmuştur. Türkiye, 1990'lı yıllarda sadece 3 adet STA imzalamıştır. 2003 yılından sonra STA'nın önemi fark edilmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret hacmi, 2003 ile 2013 yılları arasındaki 11 yıllık dönemde %360 artmış; ancak, ihracatın ithalatı karşılama oranı geçmiş diğer iki dönem ile fazla bir farklılık olmaksızın %63,66'da kalmıştır. Türkiye, 2003 yılından itibaren STA'nın sağladığı avantajları görerek artan sayıda anlaşma imzalamıştır. Ancak ihracatın ithalatı karşılama oranlarında kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır.

Tablo 3: 1980 – 2013 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret İstatistikleri

Yıllar	İhracat Rakamları		İthalat Rakamları		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer (1000 \$)	Değişim %	Değer (1000 \$)	Değişim %	Değer (1000 \$)	Değer (1000 \$)	Değişim %
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 498	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	-84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 786 976	-0,4	251 649 892	6,4	-99 862 915	403 436 868	60,3

Kaynak: TÜİK, 2014.

Sonuç

Türkiye'nin dış ticaret hacminin, 1980 ile 2013 yılları arasında geçen 34 yıllık süreçte %3629 artışı, ihracatın ithalatı karşılama oranının ise ortalama olarak %63,32 de kaldığı görülmektedir. Bir başka çarpıcı nokta da 1988, 1994 ve 2001 yıllarında Türkiye'de yaşanan finansal ve ekonomik kriz dönemleri ile 2008 Küresel Krizinin Türkiye üzerindeki etkilerinin görüldüğü 2009 yılında, Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranları %70'lerin üzerine çıkmıştır. Süreç ne olursa olsun; Türkiye için değişmeyen sonuç, dış ticaret açığının süreklilik kazanmış olmasıdır.

1980 ile 1991 arasındaki 12 yıllık süreç ve 2002 ile 2013 arasındaki 11 yıllık süreçteki en önemli benzerlik, Türkiye'nin ya sanayileşme politikasındaki değişiklik ya da STA'lar ile dışarı açılması ve hem dış ticaret hacmini ve hem de ihracatın ithalatı karşılama oranlarını artırmasıdır. Türkiye'nin dış ticaret açığı sorununun azaltılabilmesi için STA'nın sayısının artırılması ve DTÖ'nün temel ilkeleri arasında sayılan "En Çok Kayrılan Ülke Kuralı"nın istisnasından yararlanmak en kestirme çözüm olarak görülmektedir. Bu istisna sayesinde DTÖ, üye ülkelerin, gümrük birlikleri ve STA yolu ile diğer DTÖ ülkelerine nazaran tercihli uygulama yapmalarına izin vermektedir. Bu tercihli uygulamalar, gelişme yolundaki ülkeler lehine düşük gümrük vergisi alınması veya gümrük vergisinin alınmaması gibi ayrımcı nitelikteki uygulamalar ile anlaşmanın öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler gibi bazı diğer uygulamalardır.

Bu nedenle, Türkiye'nin 1996 yılında AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği benzeri anlaşmaları en kısa zamanda üyesi olduğu diğer organizasyonlar ile de gerçekleştirmesi ya da yeni organizasyonların oluşmasına öncülük etmesi, dış ticaret açığının azaltılmasına olanak sağlayabilecek önemli bir fırsat olarak görülmektedir.

Kaynakça

Bakan, S. , Kocağ, E., (2012). Küreselleşmenin Azgelişmiş Ülkelere Etkileri. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Sayı. 4, No 1, 283:292.

Bhagwati, J. (2004). In Defense of Globalization, Oxford University Press. New York.

Boran, Ş. , Pınar. Ö. , Sevilmiş, G. , (2013). Küreselleşme Sürecinde Yükselen Aktör: Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye. İzmir Ticaret Odası Ar – Ge Bülteni, 3-8.

Çeştepe, H. ve Mıstaçoğlu, T. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Entegrasyon: ASEAN ve MERCOSUR Örneği.

Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi Yıl: 2010 Cilt:17 Sayı: 2 S. 93 – 106.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, DTÖ' ye Katılım Süreci, (2006). Erişim Tarihi:19Eylül 2008,<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&ayayinID=1226&icerikID=1336&dil=TR>

Dünya Ticaret Örgütü, (2013). Erişim Tarihi: 15 Ocak 2014. İnternet Adresi: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

Gelir İdaresi Başkanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü. GATT Bilgilendirme Rehberi, (2009).Yayın No:95, Ankara.

Genç, M. ve Berber, M. (2011). Bölgeselleşme ve Ticaret Akımları: Literatür İncelemesi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 22, S84-100.

Gençosmanoğlu, Ö. T. (2010). Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları Açısından Önemi ve Etkileri.(YL Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

GriGor'ev, L. and Salikhov, M. (2009). Financial Crisis 2008 Entering Global Recession Problems of Economic Transition. M.E. Sharpe, Inc. vol. 51, no: 10, pp. 35–62. Moscow.

Gürsoy, Y. (2012). Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi, (7. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

İsmayilov, A. ve Zeynalov, A. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerin İktisadi Kalkınmasında Dış Ticaretin Rolü: Azerbaycan Değerlendirmesi, Journal of Azerbaijani Studies Bakü, 593:603. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Karaca, N. (2003). GATT'tan Dünya Ticaret Örgütüne. Maliye Dergisi, Sayı: 144, 84-99.

Kurtuluş Kara, T. (2012). Dünya Ticaret Örgütü Ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları İlişkisi: Sorunlar, Çözümler ve Türkiye'ye Yansımaları (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Savrul, B. , Özel, H. , Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi. Sayı. 8, 55- 78.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı: Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2009). Ankara.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Uluslar Arası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, (2011). Erişim Tarihi: 01.12.2013 İnternet Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa>

TC. Ekonomi Bakanlığı, (2013). Erişim tarihi: 28 Ocak 2013, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=index&CFID=12653926&CFTOKEN=59033017>

TC. Maliye Bakanlığı, (2014). Erişim Tarihi: 05 Ocak 2014. Resmi web sitesi: <http://www.maliye.gov.tr/Sayfalar/AnaSayfa.aspx>

TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı), (2010). Türkiye'de Dış Ticaret ve Dış Ticaret Finansmanı: İhracattaki Düşüşte Finansman Sıkıntısı Ne Kadar Etkili?, Tepav Araştırma Dergisi.

TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı). (2009). 2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler, Tepav Yayınları, S:1-8.

TOBB, (2014). IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2013.

<http://www.abgs.gov.tr>

<http://www.tuik.gov.tr/>

<http://www.tobb.org.tr/>

<http://www.maliye.gov.tr/>

<http://www.ekonomi.gov.tr/>

<http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>

<http://www.wto.org/>

<http://www.oecd.org/>

<http://www.gtb.gov.tr>

<http://www.hazine.gov.tr/>

<http://www.tim.org.tr/>

<http://www.imf.org/>

<http://www.worldbank.org/>

<http://www.tcmb.gov.tr/>

<http://www.tepav.org.tr/>